

Юлія ІВАШКО

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
МІЖ ТРАДИЦІЙНИМ ЯПОНСЬКИМ МИСТЕЦТВОМ
І ЄВРОПЕЙСЬКИМ МОДЕРНОМ
Архітектурознавчий аспект

Про особливу роль японського мистецтва і архітектури в формуванні стильових особливостей європейського модерну наголошували такі відомі вчені, як К. Фремington [8], М. Шпайдель, Х. Фудзіока [9], Є. Кириченко, Д. Сараб'янов [6] та ін. Втім, посилання на японське мистецтво як на одну з основних складових модерну — ар-нуво має насамперед фрагментарний характер, оскільки дослідників модерну цікавили більшою мірою аспекти, пов'язані безпосередньо з самим модерном, ніж особливості, притаманні східному мистецтву. Саме тому виникла необхідність детальніше розкрити цю тему, об'єднавши в одне ціле дослідження таких відомих японців, як Б. Деніке [2], М. Конрад [3], Л. Накорчевський [4], Н. Ніколаєва [5], Г. Фар-Бекер [7], Г. Шевцова [10] з дослідженнями згаданих вище вчених, які займалися проблематикою модерну, і на основі їх та наших авторських досліджень сформулювати тезу про взаємозв'язок японського мистецтва та мистецтва європейського модерну.

Дослідження взаємозв'язків між традиційним японським мистецтвом і європейським модерном дозволило сформулювати певні висновки. Насамперед, варто зазначити, що вплив традиційного японського мистецтва на мистецтво європейського модерну був зумовлений історичними передумовами і політичними подіями, внаслідок яких встановився постійний товарообмін між західною і східною цивілізаціями. Оскільки в період зародження європейського модерну Західна Європа, так само як і Америка, переживала захоплення японською філософією, культурою і мистецтвом, це неодмінно мало вплинути — більшою чи меншою мірою — на творчість європейських художників і архітекторів, де часто можна виявити певні «японські періоди». Посилению впливу японського мистецтва на мистецтво європейського модерну значною мірою сприяла організація виставок японських гравюр, ширм і предметів побуту, а також видання відомими колекціонерами наукових праць, присвячених орієнталізму. Іншим чинником, який сприяв популяризації японського мис-

тецтва в Європі, було поширення в Європі другої половини XIX ст. напрямів романтизму і історизму, в основі яких була зацікавленість стилями минулого — як в Європі, так і за її межами. Саме у другій половині XIX ст. з'являються літературні твори, які описували побут і звичаї Давнього Єгипту, Греції, Риму, Сходу.

Відчувши безмежні можливості науково-технічної думки, європейські країни зіткнулися з морально-філософськими проблемами. Нові часи характеризувались посиленням процесів секуляризації в суспільстві, зникненням релігійної спрямованості мистецтва, прагненням людського розуму до пізнання законів буття. На тлі цих процесів захоплення інтелектуально-творчою елітою Європи східною філософією виглядало цілком логічним.

Внаслідок зростання зацікавлення буддійською філософією європейці поступово усвідомлювали особливості творчості японських поетів і художників, для яких втіленням вселенської гармонії і краси виступала природа, а людина усвідомлювалась лише як її частка (а не як головне боже творіння, як це традиційно стверджувалось західноєвропейським мистецтвом). Незвична для християнина теза про злиття людини з природою і усвідомлення себе частиною природи зумовила і сам характер традиційного японського мистецтва з його багатозначущістю і недосказаністю. Присутність в творах мистецтва зображень рослин, птахів і тварин не носило характеру лише майстерно виконаного малюнку чи живопису, а набувало значення глибоко усвідомленого і відчутого інтуїтивно ритуалу пізнання іманентних принципів і закономірностей існування ідеальної гармонії Всесвіту, усвідомлення себе невід'ємною її часткою. Саме тому для японського мистецтва на протязі його багатовікового розвитку характерне естетичне забарвлення, відповідне буддійській філософії.

Представники європейського мистецтва модерну запозичили з японської традиційної культури принципи творчого переосмислення природних форм і створення непрямих асоціацій архітектурних об'єктів з елементами природи. Можна відчуту безперечну подібність між японськими ієрогліфами (насамперед, стилю скоропису, «стилю трави») і найхарактернішою лінією модерну — «удар батога», між химерними орнаментами європейського декоративного модерну і гнучкими стеблинами рослин в традиційних японських орнаментах на посуді і вазах. Основною ознакою європейського декоративного модерну стало зникнення чіткої грані між штучним і природним середовищем внаслідок набуття штучним середовищем рис «природності».

Безпосередньо під впливом японського мистецтва в свідомості європейця виникає співзвучна постулатам дзен-буддизму теорія, що кожна річ по суті може бути твором мистецтва.

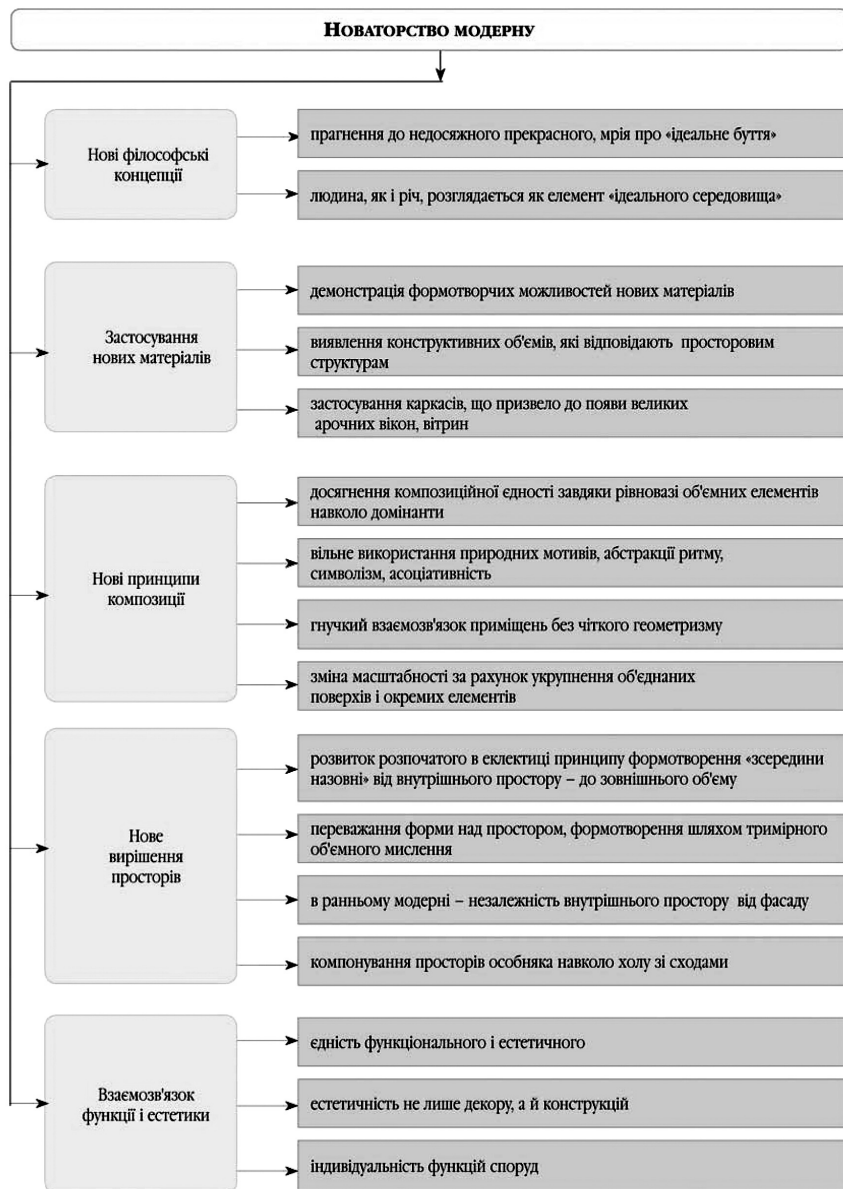
Сильний вплив на інтелектуально-творчу еліту Європи справили і ті посту-

лати буддизму і дзен-буддизму, якими стверджувалась неможливість логічного пізнання законів буття і розвитку Всесвіту і можливість пізнання істини алогічним, інтуїтивним шляхом в процесі медитації і «просвітлення» («саторі»). Саме тому у творах живопису європейського модерну, так само, як і в творах попереднього мистецтва прерафаелітів, присутня тема самопізнання. В модерні, так само, як і в японській ксилографії та живописі, зображення втрачає особистісно-конкретні риси і набуває характеру ідеального образу, який існує поза межами часу і конкретного просторового оточення. Зображення предмету чи людини з конкретного перетворюється на певний понятійний символ.

Поряд з багатівковим мистецтвом каліграфії й поетичної творчості на художньо-стилістичну концепцію модерну справила безпосередній вплив класична японська гравюра, з якої митці модерну запозичили гнучкі, чітко намальовані лінії із значним естетичним навантаженням. Лінії були протиставлені білій площині аркуша паперу. З класичної японської гравюри були запозичені і криволінійні силуети химерного одягу, в якому фігура неначе «танула», а деталізований орнамент набував першочергового значення. Для європейця таке протиставлення одиначної лінії і білої площини-порожнечі було невластивим, в той час як для японця, котрий був з дитинства знайомий з каліграфією, воно було логічним і природним вираженням порядку і гармонії. Застосування лінейних способів естетичної виразності японської класичної гравюри в інтерпретації європейського модерну дозволило збагатити естетичний вплив модерну, особливо в його графічних творах. Слід зазначити, що лінейні принципи побудови японської гравюри творчо переосмислили не лише художники, а й архітектори європейського модерну. Так, можна відчувати відголос японського мистецтва у настінних розписах будинку Тасселя в Брюсселі, де був застосований як принцип декоративності виключно засобом гармонійно поєднаних гнучких ліній, так і принцип площинного пофарбування без світлотіньового моделювання.

Від традиційних зображень рослин, тварин і птахів на японській гравюрі, ширмах і віялах були запозичені мотиви фітоморфних, зооморфних і тератологічних орнаментів модерну. Запозичивши з японського мистецтва гнучкі гармонійні лінії, принципи відстороненого зображення ідеалізованого оточуючого світу, ірраціональності і недосказаності сюжету, площинності зображення і часто — навмисного викривлення світлотіньового моделювання, художники модерну не стали відтворювати японські графічні методи буквально, а творчо переосмислили їх відповідно до традицій декадансу, для якого характерна втрата старих критеріїв моральності і пошук нових ідеалів.

Незважаючи на асоціативну подібність творів європейського модерну і японського мистецтва, більшість європейських художників розглядала свої роботи лише як твори мистецтва, тоді як японський художник створював не ли-

1. Новаторство модерну

ше мистецький твір, а твір, який мав свою душу, тим самим перетворюючи акт особистої творчості на глибоко містичний ритуал. Разом з тим, і серед митців модерну були художники, які визнавали «елітарність» своїх картин (так, Г. Клімт вважав їх «посланнями для обраних»).

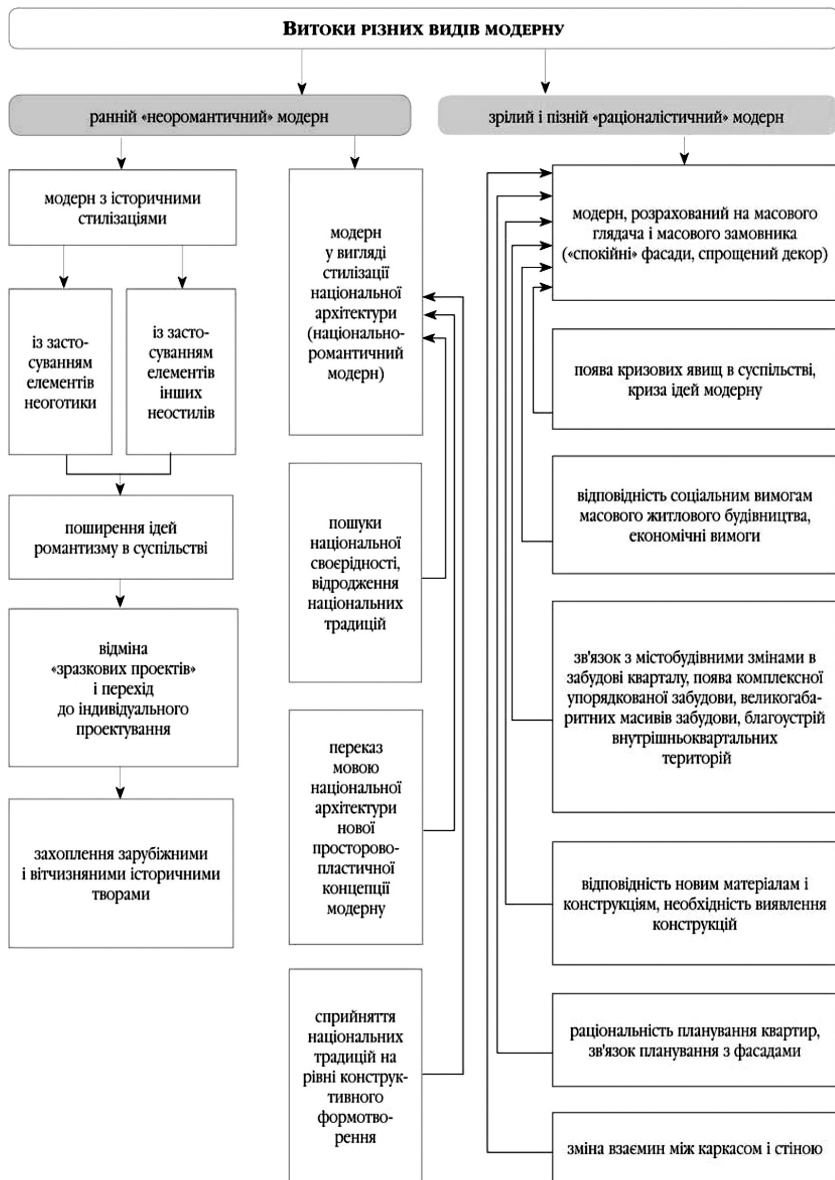
Японське мистецтво справило вплив не лише на митців модерну, а й на художників-імпресіоністів, в творчості яких присутні орієнтальні мотиви. З японського мистецтва запозичені і такі «знакові» символи модерну, як квітка ірису — символ японської самурайської відваги та павич — символ знатності в Японії.

Безпосередньо з японського мистецтва — з одного боку, і з візантійського мистецтва — з іншого запозичена традиція застосування золотого фону для зображень модерну.

На відміну від мистецтва модерну, вплив японської архітектури на архітектуру модерну був не безпосереднім, а вторинним, не через буквальне повторення прийомів, а через усвідомлення основних архітектурних принципів вирішення внутрішнього простору. Між європейськими будівлями модерну і японськими будинками не простежується такої безпосередньої схожості, як між японськими будинками і американськими «будинками прерій» Ф.-Л. Райта, оскільки європейській архітектурі не властива жорстка геометрія, модульність і мінімалізм просторів японського житла. Втім, незважаючи на те, що плани будинків європейського декоративного модерну відзначаються відсутністю жорсткої геометрії і плавністю силуетів, в них присутній ряд принципів, які поєднують їх з традиційною японською архітектурою: перетікання і трансформованість просторів, неприкрашеність застосованих матеріалів і будівельних конструкцій, візуальний зв'язок зовнішнього і внутрішнього просторів. Крім цього, архітектурі модерну властиві і інші новаторські ознаки (*рис. 1*).

Таким чином, маємо зазначити, що європейський модерн кінця XIX — початку XX століть представляв собою складне явище, яке виникло під впливом багатьох чинників. Крім орієнталізму (передусім, японського мистецтва і архітектури), на формування модерну вплинула середньовічна європейська готика з її відкритими і художньо оздобленими конструкціями, а також інші неостилі другої половини XIX століття. Особливу роль відіграло винайдення нових матеріалів і конструкцій, що сприяло поширенню залізобетону, бетону, великих площин скла, майоліки.

У ранньому «неоромантичному» модерні основна роль відводилась естетиці, декору, тоді як в зрілому і пізньому «раціоналістичному» модерні важливим стає не філософсько-естетичне забарвлення, а функціональність, економічність, раціональність. Це пояснює логічність перетворення завершальної стадії модерну у функціоналізм 1920-х. Поступово «декоративізм» псевдоорієнталізму в ранньому модерні зникає, водночас криволінійність поступово

2. Витоки різних видів модерну

поступається жорсткій геометричності (*рис. 2*).

1. Горюнов В. С., Тубли М. П. Архитектура эпохи модерна: Концепции. Направления. Мастера. — СПб, 1992.
2. Денике Б. П. Япония / Под ред. И. Л. Маца. — М., 1935.
3. Конрад Н. И. Очерк истории культуры средневековой Японии. — М., 1980.
4. Накорчевский Л. А. Японский буддизм: история людей и идей: От древности к раннему средневековью: магия и эзотерика. — СПб, 2004.
5. Николаева Н. С. Декоративное искусство Японии. — М., 1972.
6. Сарабьянов Д. В. Стиль модерн. — М., 1989.
7. Фар-Бекер Г. Японская гравюра. — М., 2005.
8. Фремттон К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития / Под ред. В. А. Хайта. — М., 1990.
9. Фудзійока Х. Новый погляд на традицію // Кур'єр ЮНЕСКО. — 1990. — Жовтень. — С. 18–19.
10. Шевцова Г. Стежками Басьо. — К., 2007.
11. Яковлев Е. Г. Искусство и мировые религии. — М., 1977.
12. Японское искусство: Сб. ст. — М., 1959.
13. Borsi Fr., Portoghesi P. Victor Horta / Trad. fr. J.-M. Van Der Meerschen, J.-M. Collet ed. — Braine l'Alleud, 1996.
14. Yound David and Michiko. Introduction to Japanese Architecture. — Periplus, 2004.

Юлія ІВАШКО

**Дослідження взаємозв'язку між традиційним японським мистецтвом
і європейським модерном**

Європа намагалась знайти в східній культурі відповіді на протиріччя, які виникли в кінці XIX — на початку XX століть. Європейці переймали «зовнішню форму» японського мистецтва, інколи не задумуючись, що в основі японського мистецтва лежать філософсько-релігійні вчення синтоїзму і буддизму.

Юлія ІВАШКО

**Исследование взаимосвязи между традиционным японским искусством
и европейским модерном**

Европа стремилась найти в восточной культуре ответы на противоречия, возникшие в конце XIX — начале XX века. Европейцы перенимали «внешнюю форму» японского искусства, подчас не задумываясь, что в основе японского искусства лежат философско-религиозные воззрения синтоизма и буддизма.

Yulia IVASHKO, PhD

**Research Correlations Between Traditional Japanese Art
and European Art-Nouveau**

Europe aspired to find in Oriental culture answers on the contradictions which appeared at the end of 19th — beginning of 20th century. Europeans adapted «the outside shape» of Japanese Art without understanding that the bases of Japanese Art were the philosophy and religion of sintoizm and Buddhism.